

Процес інкорпорації Великого князівства Литовського до Речі Посполитої через внесення змін до законодавства

*Азаматов Артем Андрійович,
студент I курсу спеціальності 081 «Право»
ННІ економіки і права
Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького*

Постановка проблеми. Українські землі перебували під владою багатьох державних утворень, які іноді використовували правовий досвід української державності. Такий процес відбувався, зокрема, у Великому князівстві Литовському, яке задля своєї правотворчості брало за основу “Руську Правду”. Іншим варіантом розвитку подій було насаджування загальних норм, вироблених в центрі державного утворення (прикладом є Російська імперія або Річ Посполита), інколи з урахуванням місцевої специфіки.

У XVI столітті у Великому князівстві Литовському відбувалися процеси, які не відповідали жодному з перерахованих варіантів розвитку подій. Правова система Великого князівства Литовського змінювалась відповідно до норм і законів, виданих в іншій державі – Королівстві Польському. Литовські законотворці намагались відповідати усталеним тенденціям, що діяли в Королівстві Польському, для цього створюючи або змінюючи свої закони.

У сучасній українській законотворчості існує подібний процес, пов’язаний з уніфікацією права, відповідно до права Європейського Союзу та Конвенцій ООН.

Розглядаючи процес інкорпорації Великого князівства Литовського до Речі Посполитої, потрібно не тільки вказувати на угоди між об’єднаними унією державами, а й зазначати зміни правосвідомості литовської шляхти та втілення її інтересів шляхом запозичення норм, які були в тогочасній Польщі. Шляхта прагнула більшої автономії та більших прав для свого стану, що стало причиною для уніфікації правових систем вищезгаданих держав.

Аналіз внесення змін до законодавства Великого князівства Литовського є важливою складовою до розуміння середньовічного польського права та сутності однієї з причин затвердження Люблінської унії.

Метою статті є визначення концепцій та норм польського права, які згодом стануть частиною правової системи Великого князівства Литовського. Виявлення змін до законодавства Великого князівства Литовського та аналіз їх суспільного значення як для держави загалом, так і для шляхетського стану зокрема, аналіз уніфікації правових систем Королівства Польського та Великого князівства Литовського і інкорпорації останнього до Речі Посполитої.

Виклад основного матеріалу.

Для розуміння контексту процесу інкорпорації Великого князівства Литовського до Речі Посполитої, необхідно вказати на передумови цього процесу. На початку XVI століття обидві держави тісно взаємодіють: мають претензії один до одного, спільних ворогів, персональну унію. Як Королівство

Польське, так і Велике князівство Литовське еволюціонували з середньовічних ранньофеодальних монархій. Вони мали подібний історичний досвід, але існує велика відмінність, що зумовила особливий характер взаємодії між ними.

Норми, принципи польського права ґрунтувались на початкових рівнях саме на німецькому та канонічному праві, їх система адаптувала ці норми під себе [2]. Польська державність та відповідно її право організовувалися в сприятливих для розвитку умовах, коли як Велике князівство Литовське було змушене адаптуватись під давньоруську систему, через лобювання місцевої еліти. Можливо, принцип, на якому було приєднано українські землі до складу Великого князівства Литовського - "Старого не рушимо, нового не вводимо" - і є тим тягарем, який пізніше привів до економічного, правового та політичного відставання від Польщі, а згодом призвів до залежності від Королівства Польщі.

Для розгляду прикладів особливостей польського права, наявних у законодавстві Великого князівства Литовського, необхідно спершу визначити правові пам'ятки. Доречніше спочатку звернутись до змін Статутів Великого князівства Литовського, що були зводом законів держави та виступали кодифікаційним документом. Для наочності проаналізуємо Старі Статути (1529) і Нові Статути (Волинські, 1566). Останні були видані напередодні утворення Речі Посполитої та включення Великого князівства Литовського до її складу. Вони яскраво демонструють запозичення норм і тенденцій права, що були в Королівстві Польському.

Перед розглядом внесення змін до законодавства та тенденцій права Великого князівства Литовського в XVI столітті спершу треба відзначити характерні особливості польських законів та правосвідомості на той момент:

1) Встановлення шляхетської демократії, де головною цінністю були права і свободи шляхтича. Уособленням цього процесу є прийняття на Радомському сеймі 1505 року постанову *Nihil novi* (Нічого нового), що ставила в залежність корону від рішень, що приймались посольською ізбою, яка складалась з представників шляхти та їх делегатів.

У Статутах Великого князівства Литовського 1566 року було закріплено обов'язок великого князя на скликання Вального Сейму, що в свою чергу надавало більше можливостей впливати шляхті на прийняття рішень в державі. Загалом, скликання Сейму в польській державі було закріплено ще в Цереквіцькому привілеї, а пізніше в Нешавських статутах в XV столітті. В результаті відбулось включення всього шляхетського народу до державотворчих процесів [7, с. 90-91]. В закріпленні подібної норми можна побачити зближення політичних систем Великого князівства Литовського та Королівства Польського.

Ймовірно, литовська шляхта прагнула тих прав і свобод, що мала польська шляхта, тому затвердження Вального Сейму і потиснення Пани-ради є прикладом уніфікації обох систем.

2) Послідовно запроваджуються норми, що надають більшу автономію і більші повноваження шляхті по відношенню до своєї землі та своїх підлеглих. В результаті чого польські законодавці ліквідують норми німецького права, що

були підвалинами місцевого самоврядування. Прикладом є Варський статут 1423 року, де встановлювалось право на примусовий викуп землі у “неслухняних” і “некорисних” солтистів (старост). Інші ж закони продовжували ідею залежності селянина від свого пана та повну владу шляхти на своїй землі, зокрема це рішення Пьотрковського сейму 1496 року, де заборонялось приймати найманців-вихідців з села на більший строк, ніж тиждень. Продовження цих ідей втілились в рішенні Торунського сейму 1519-1520 років про затвердження панщини для всіх селян всіх видів маєтків Корони (шляхетсько-магнатських, церковно-монастирських, королівських) [7, с. 108].

У Великому князівстві Литовському мова може йти лише про пряме спадкування, поняття та розуміння фільваркового господарства та системи панщини в “Уставах на волоки” (1557 року). Це був загальнодержавний правовий документ, що затверджував проведення аграрної реформи, яка здійснювалась виключно з урахуванням інтересів литовської шляхти, польської та німецьких колонізаторів. Перерозподіл земель робив основу для подальшого впровадження панщини і відповідав тенденціям, які були саме в Польщі у XIV-XV століттях. Тут руйнувалося, сформоване віками, основане на звичаєвому праві, традиційне володіння селян землею та ліквідувалося фактичне вільне розпорядження земельним наділом [3, с. 24].

3) Намагання створити універсальну систему судочинства, за якою всі звернення та позови залежної частини населення через місцеві інстанції спрямовувались до єдиного референдарського суду (цей статус був з 1507 року до 1578 року включно), що діяв у Варшаві до появи Коронного Трибуналу та розмежування його повноважень з іншими судами [5,7 с. 108]. Створення окремих судів німецького права в XIV столітті, що не були пов’язані з судами воєводств чи єпископств, вказує на тенденції розмежування адміністративного апарату з судовим.

В другій редакції Литовських статутів можна побачити й зміну судової системи. Відбувається відмова від зрощення адміністративного апарату з судом та визначення статусу особи, яка може претендувати на посаду судді.

У Статутах Великого князівства Литовського, а саме в артикулі 1 розділу 4 вказується, що на посаду судді може претендувати людина шляхетського роду, обізнана у праві. До того ж, створюється не тільки окрема посада судді, але й визначаються статуси підсудка і писаря. Вони мали здійснювати свої повноваження відповідно до артикуля 2 розділу 4, визначені тим повітом, до якого вони належать. Також суддя повинен був розглядати всі справи, які до нього надходили. Виключенням були справи, де за законом необхідно “вилучити маєтки” - тоді вони переходили вже до великого князя.

Судова система не тільки замінила воєвод, старост та маршалків на суддів, присудків та писарів, але й змінила своє адміністративне районування на повіти, разом з поділом на земські суди та гродські, що відповідали тогочасній польській системі судочинства. Передача судових справ на розгляд суддів не шляхетського роду або службовців, які не мали великого досвіду роботи, було для шляхти неприпустимо, відповідно до Статутів Великого князівства Литовського 1529 року, а саме артикуля 26 розділу 6. Вищезгадане також

продовжує ідею про загальнодержавний характер інтересів шляхти та обов'язковість їх забезпечення, що також об'єднує дві правові системи.

Підбиваючи підсумки, варто зробити такі **висновки**: норми польського права, які запроваджували права і свободи шляхти, були взяті за основу Великим князівством Литовським для зрівняння польської шляхти і литовської у правах.

Зміни до законодавства литовської державності пов'язані в першу чергу зі зміною соціального статусу литовської шляхти, її значення у державотворенні та значення її інтересів. Створення системи, що обмежує монарха та втілює ідеї шляхетської демократії.

Уніфікація правових систем литовської та польської держави відбувалась напередодні Люблінської унії, задля забезпечення єдності правових норм та свобод, якими володіла шляхта.

Список використаних джерел:

1. Бойко І. Й. Польське право як важливе джерело Статутів Великого князівства Литовського (1529-1588 рр.). Актуальні проблеми держави і права: науковий збірник. Вип. 49-ий. м. Одеса, 2009 р. С. 32-38.

2. Бондар Н.А. Становлення сучасної національної правової системи Польщі: історико-правові аспекти. Jurnalul juridic național: teorie și practică: Publicație științifico-practică de drept: Publicație științifico-practică de drept. Chișinău. 2014 р. С. 11-14.

3. Гурбик А.О. Аграрна реформа в Україні XVI ст. Інститут історії України НАН України, Київ, 1997— 64 с.

4. Гурбик А.О. Волочна поміра [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Т. 1: А-В / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. - К.: В-во "Наукова думка", 2003. - 688 с.: іл.. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Volochna_romira (дата звернення 27.04.2024)

5. Гурбик А.О. Референдарський суд URL:http://www.history.org.ua/?termin=Re-ferendarskyj_sud (дата звернення 27.04.2024)

6. Зашкільняк Л.О. Польща, Республіка Польща URL: <http://www.history.org.ua/?termin=Polscha> (дата звернення 27.04.2024)

7. Зашкільняк Л. О., Крикун М. Г. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів / Наук. ред. Л. Зашкільняк. Львівський національний університет імені Івана Франка; Інститут історичних досліджень; Центр історичної полоністики. – Львів: Львівський національний університет ім. І. Франка, 2002. – 752 с.

8. Тищик Б.Й. Польща: історія державності і права (X – початок XXI ст.) / Б.Й. Тищик. – Львів: Світ, 2012. – 512 с.

9. Статути Великого князівства Литовського: У 3 т. / [за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова]. – Одеса : Юридична література, 2002. – Т. I. Статут Великого князівства Литовського 1529 року. – 469 с.

10. Статути Великого князівства Литовського: У 3 т. —Том III. Статут Великого князівства Литовського 1588 року: У 2 кн. — Кн. 2 / За ред. С.

Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. — Одеса: Юридична література, 2004. — 568 с.

11. Kozon, M. Historia sądownictwa W Polsce Od czasów Pierwszych Piastów Do czasów współczesnych. Nauka i Społeczeństwo 2022, 2, 59-84.

Науковий керівник:
Волошкевич Геннадій Андрійович,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри державно-правових дисциплін
Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького